

C.A. van der Sluijs over kerk en afscheiding

n.a.v. C.A. van der Sluijs, Kerk of Afscheiding. Een actualisering in theologisch en historisch perspectief, Heerenveen 1998

Inleiding

Van der Sluijs gaat ervan uit dat de Ned.Herv.Kerk de gestalte in Nederland is van de ene heilige algemene christelijke kerk. Dit noemt hij de dragende gedachte van het 'hervormd-zijn'. Dit alles heeft verregaande consequenties. Nu volgt zijn gedachtegang aan de hand van de 'groten' uit de kerkgeschiedenis: Augustinus, Cyprianus, Donatus, Luther, Calvijn, Kuyper en Woelderink.

Augustinus, Rome, Reformatie

Voor Augustinus is die zichtbaarheid van de kerk wezenskenmerk van de kerk. Omdat de liefde principieel niemand uitsluit, is ze daarom wereldwijd en wel katholiek. De katholiciteit van de kerk is een begrip dat behoort bij de zichtbare kerk. De kerk van Rome heeft deze augustiniaanse zienswijze verabsoluteerd, reden waarom zij de zichtbare gestalte van de kerk benadrukte, die daarmee het enige en exclusieve heilsinstituut werd. *Roma locuta, causa finita*: Rome heeft gesproken, de zaak is beëindigd. Luther stelt hiertegenover dat de kerk geestelijk en onzichtbaar van aard is. De Reformatie verschoof het accent van het ambt naar het Woord: waar het Woord is, daar is de kerk. Ofwel, eerst het Woord en dan de kerk. En daarmee schept het Woord de kerk.

Diocletianus, donatisten, liefde

Onder keizer Dicoletianus (3e eeuw) waren er vervolgingen en dat bracht verdeeldheid bij de christenen: zij die toegegeven hadden en die volhard hadden. Eerstgenoemden werden door sommigen niet meer als christenen geaccepteerd. Zo ontstond in Afrika onder leiding van Donatus de donatistische tegenkerk, met tegenbisschoppen. 'De ware kerk is die, die vervolging lijdt...' Anders dan kerkvader Cyprianus wilden de donatisten niet erkennen, dat er in de kerk vele schijnchristenen zijn, maar dat men zich daarom van haar niet mag afscheiden. Augustinus gaf meer dan twintig jaar zijn beste krachten aan de bestrijding van deze scheuring in de Afrikaanse kerk. Juist in de polemiek tegen de donatisten legde Augustinus alle nadruk op de liefde. Augustinus was van mening dat de Donatsten wel 'het ware geloof', maar niet de ware liefde kenden (en volgens 1 Kor. 13 houdt dit dan een vernietigend oordeel in van Godswege). Augustinus meende dat het 'nu de tijd van de afscheiding niet is, maar van het verdragen'. Hij zegt ook: 'Wie zich van de kerk afscheidt, scheidt zich af van Christus; wie haar eenheid verbreekt, breekt Christus Zelf in stukken.' Zelfs zegt hij dat dan de zonde tegen de Heilige Geest wordt bedreven!

Goddelijke continuïteitsbeloften

Luther vond de heiligheid van de kerk in het Woord van God en in het rechte geloof. Dit leidde tot een ootmoedig geloofsverstaan van de kerk. Luther belijdt dat uiteindelijk Christus de continuïteit van de kerk uitwijst dan wel haar bevestigt. Zelfs in tijden van toorn behoudt God Zich een 'rest' in de kerk. Luther geeft aan dat historisch gezien het

voortbestaan of de continuïteit van de kerk altijd een paradox is en zal zijn. Bij Luther is sterk een geloof in de goddelijke continuïteitsbeloften. 'Het gaat niet om onze zaak, men mag zich getroost op God verlaten.' Waar het Woord is, daar is de kerk!

Prediking en sacrament

Tota vita et substantia ecclesiae est in verbo dei: Het gehele leven en wezen van de kerk is in het Woord van God. Waar nu het Woord gepredikt, geloofd, beleden wordt, kan men niet twifelen of daar is de heilige algemene kerk. Het behoort tot 'de heerlijkheid van het Woord' (*gloria verbi*), dat het zich aan geen enkele autoriteit bindt. De continuïteit van de kerk wordt gefundeerd door de continuïteit van het Woord. Bij het Woord behoort ook het sacrament, en daarmee is het mede wezenlijk bepalend voor het kerk-zijn. 'Waar doop en Evangelieprediking zijn, daar zijn heiligen.' Luther verwerpt de continuïteit van de kerk geenszins, maar hij verstaat haar kritisch.

Niet én, maar kerk óf afscheiding

Luther zag de roomse kerk als de afscheiding van de kerk der eeuwen. Calvijn sloot zich aan bij Luther, al zag hij in die valse kerk van Rome toch nog hier en daar 'vonkjes' en sloot hij de mogelijkheid niet uit dat die valse kerk ooit nog weer eens ware kerk zou worden. Zo kan er niet meer gesproken worden van 'kerk én afscheiding', maar dat de begripsbepalingen zich nu toespitsen op het dilemma 'kerk óf afscheiding'.

Afscheidingsbewegingen in de 19e en 20e eeuw waren zich van de dilemma bewust. Men groepeerde zich daarom rondom het 'ware kerk'-zijn, en verliet de ander als 'valse kerk'. Het is dus óf-óf en niet én-én.

Nadruk op plaatselijke kerk

Bij Calvijn komt alle nadruk enerzijds op de ene heilige algemene christelijke kerk te liggen en anderzijds op de plaatselijke kerk. Hij legt nadruk op de onzichtbaarheid van de kerk. Dat de kerk van Rome de toets van het continuïteitsbegrip van de Reformatie niet kon doorstaan, bleek voor haar daaruit, dat als men het Woord onverkort preekte, er dan in deze kerk daarvoor geen plaats meer bleek te zijn, en men dienovereenkomstig uitgeworpen werd. Bij Calvijn valt de nadruk bij de plaatselijke kerk. Men mag de kerk bij Calvijn dan ook nooit verlaten, zolang Woord en sacrament daar nog (plaatselijk) zuiver worden bediend.

Kerk vooral onzichtbaar

Het onzichtbare karakter van de kerk staat centraal. Calvijn begon gaandeweg te beseffen dat dit geestelijke een zekere zichtbaarheid niet uitsluit. Dit ook tegenover de dopers. De kerk met haar ambten, sacramenten en tucht behoren, gezien de plaats waar hij deze zaak behandelt in zijn *Institutie*, niet tot de eigenlijke geloofsleer, in tegenstelling tot de Nederlandse Geloofsbelijdenis, waar de kerk wel wordt beleden in het kader van de heilsleer. In zijn latere theologische ontwikkelingsgang krijgt de zichtbaarheid van de kerk bij hem zelfs de gestalte van een moeder, die door Woord en sacrament Gods kinderen in haar schoot ontvangt, baart en voedt.

Tegen de dopers

In tegenstelling tot de Nederlandse Geloofsbelijdenis artikel 29 noemt Calvijn bij de kentekenen van de ware kerk niet de tucht. De dopers zagen de kerk als iets 'uitwendigs', dat men net zo goed of eigenlijk beter kon missen. In zijn strijd tegen de dopers valt Calvijn terug op dezelfde grondgedachte als van de kerk van Rome: 'Buiten de kerk geen zaligheid'. De dopers stelden dat iedere gelovige individueel in staat was zich te beroepen op het Woord. Oncontroleerbare geestdrijverij was het gevolg.

Afscheidingen

In wezen valt ditzelfde streven waar te nemen bij Abraham Kuyper, die in de 19e eeuw een zuivere gereformeerde kerk wilde vormen door de Ned.Herv.Kerk los te laten en te verlaten. Hetzelfde moet gezegd worden van de Afscheiding van 1834. Voor Afscheiding en Doleantie was de Ned.Herv.Kerk een valse kerk geworden, dus geen kerk meer. Waar de Reformatie stelde: 'Waar het Woord is, daar is de kerk', daar stelden Afscheiding en Doleantie in feite: 'Waar de (ware) kerk is, daar is het Woord'.

Kohlbrugge tegen de 'logengeest' van de afgescheidenen

Kohlbrugge was heel scherp over de Afscheiding van 1834. Zijn 'beruchte' brief aan Brummelkamp spreekt boekdelen: *'Zegt aan die mannen, Brummelkamp! zegt aan die mannen des Heeren woord: 1e. De akker waarop en de zaaier door wien de afscheiding het eerste gezaaid werd, en gelijk zij gezaaid werd, zijn vervloekt van den Heere Zebaoth. 2e. De leer uwer gemeente is niet de leere Christi, is niet een wandelen naar de Geest, maar naar vleesch, en de geest die nog onder u is uitgegaan is een logengeest in den mond aller uwer Profeten.'* Kohlbrugge zegt hierna nog meer, en eindigt zijn brief met: *'...Want uw bestaan als zodanig is zonde.'* Kohlbrugge grijpt hier terug op de gulden grondregel van het katholieke denken ten aanzien van de kerk, zoals verwoord door Cyprianus: 'Buiten de kerk geen zaligheid'. Daarbuiten kan alleen maar vloek zijn! Vandaar deze vervloeking van Kohlbrugge.

De rechtvaardiging van de vrome

Kohlbrugge verstond als geen ander in zijn tijd, dat de ecclesiologie ten nauwste samenhangt met de theologie en dat zijn 'theologie van de rechtvaardiging van de goddeloze door het geloof alleen' alleen maar kon 'floreren' binnen de ruimte van 'de volkskerk van Jan Rap en z'n maat'. Kohlbrugge schreef aan Hendrik de Cock: 'Passief moeten wij zijn in alles...' Deze doorgaans niet verstane passiviteit impliceert de hoogste activiteit, namelijk van God. In dezelfde geest nam Kohlbrugge afscheid van Kuyper, die 'van alles' meende te 'moeten' doen. Er moet worden vastgesteld dat de theologie van de rechtvaardiging van de vrome met een innerlijke noodzakelijkheid kenmerkend is voor iedere 'afscheidingstheologie' en 'afscheidingsbeweging'.

Ned. Herv. Kerk heeft 'schijn' tegen, maar 'zijn' mee

Het gaat om het 'schijn' of het 'zijn'. Getoetst aan het criterium van de Reformatie had de Ned.Herv.Kerk de 'schijn' tegen, maar het 'zijn' mee. J.G. Woelderink zegt: *'Er mogen in de Hervormde Kerk onzuivere toestanden worden gevonden, zij kan zich in ieder geval tegenover de andere kerken beroepen op haar goddelijke instituut; dat wil zeggen haar kerkelijk instituut is van goddelijke oorsprong, is van God Zelf gegeven, terwijl de instituten der andere kerken slechts*

mensenwerk zijn.' Zelfs de vaders van de Afscheiding hebben erkend dat de strijd niet ging om het Evangelie, maar om de regering van de kerk. Simon van Velzen zegt: *'...Maar wij moesten daarbij onderworpenheid betonen aan de reglementen, die tot ontstichting der godzaligen en tot verwoesting der gemeente dienden...'* Onze Nederlandse Geloofsbelijdenis spreekt in één geestelijke adem over de onzichtbare en zichtbare kerk. Waar men in de praktijk van het kerkelijk leven de één boven de ander prefereert, separeert men wat God heeft samengevoegd. Kerkelijke afscheiding kan niet zijn dan tot eigen schade en schande.

De vaderlandse kerk niet romantiseren en idealiseren

We mogen spreken van de 'vaderlandse kerk' en het 'goddelijk recht' van de Reformatie en van de 'planting van God'. Wel moet er enige relativisering plaatsvinden, romantisering en ideologisering ligt op de loer. Calvin zei: 'Waar het Woord is, daar is de kerk'. In zijn visie is er niet onmiddellijk sprake van de landelijke kerk. Calvin zag het kerk-zijn niet van bovenaf (Algemeen Reglement 1816), maar van onderop (Afscheiding en Doleantie met hun hernieuwd pleidooi voor de plaatselijke kerk). Niet waar hoogst belangrijke beslissingen worden genomen in de kerk, is de kerk, maar waar het Woord is, daar is de kerk. Volkskerk betekent dat ze in principe open is voor en naar het héle volk, of zij is géén kerk.

Indien wij ontrouw zijn, Hij blijft getrouw...

Wanneer de belijdenisgeschriften in de kerk monddood worden gemaakt, dan heeft de kerk als zodanig niet meer te zeggen. Maar dit betekent niet, dat dan het Woord in die kerk niets meer te zeggen zou hebben. Waar het Woord van God is, daar is de kerk. Zou de kerk ontrouw zijn of in hoge mate worden aan haar belijdenis, God blijft getrouw. Dat is wezen en reikwijdte van het verbond der genade.

Tegen het subjectivisme

Ziet men de kerk primair als iets 'uitwendigs' dat door ambtelijke beslissingen kan worden opgebouwd en afgebroken dan is het mogelijk haar op een doperse wijze af te schrijven. Calvin reageert heel fel: 'Uit de kerk weggaan, betekent verloochenen van God en Christus'. Augustinus ziet de kerk vooral als lichaam van Christus: 'De kerk is er slechts in zoverre zij één is'. Een menselijk subjectivisme komt 'vrij', waar men het Woord tot object maakt, eventueel in de vorm van belijdenisgeschriften. J.G.

Woelderink schreef ooit: *'Ik ben ten strijde getogen tegen het subjectivisme onder ons, want als wij daar ons niet van bekeren, zullen we uiteengerafeld worden in allerlei snipperpartijtjes, ieder niet onder de banier der waarheid maar onder zijn eigen vroomheidsapostel, elkander van ontrouw beschuldigende en ter helle verwijzende'.*

Nieuwe kerk oprichten als een onmogelijke mogelijkheid

Het is niet: 'Ik geloof in de kerk', maar 'Ik geloof dé kerk'. Calvin zegt: 'Onder het volk, zonder de overheid, onder de priesters was alles zo verdorven, dat Jesaja niet aarzelt Jeruzalem gelijk te stellen aan Sodom en Gomorra. En toch richtten de profeten daarom geen nieuwe kerk op, noch bouwden zij nieuwe altaren.' Gesteld dat dit al zou kunnen: een nieuwe kerk oprichten. Een onmogelijke mogelijkheid!

Tenslotte

Hoedemaker: *'Wij zijn niet uit onkunde, niet uit slapheid en niet uit liefde tot het geld, maar uit beginsel in de Nederlandse Hervormde Kerk gebleven; gebleven om te strijden, gebleven om te reformeren, gebleven niet alleen omdat het Woord dit toeliet, maar omdat het Woord het eiste. De Afscheiding is voor ons dwaling, is bij ons zonde voor God.'* Afscheiding en Doleantie staan per definitie onder de korenmaat van de rechtvaardiging van de vrome. Met alle gevolgen van dien: orthodoxistische en modernistische variaties! Luther zei dat met de rechtvaardiging door het geloof de kerk staat of valt. De kerk bestaat en bestaat voort alleen bij de gratie van de trouw van de God van het verbond en omwille van Christus, Die gisteren, heden en tot in eeuwigheid dezelfde is. Een kerk die de reformatorische belijdenisgeschriften niet meer onderschrijft, bevindt zich niet in een afscheidingsbeweging, zolang het Woord ongestoord kan worden verwoord en gehoord.